

Lucy Viedma

"Allt det ni gör för oss spanska barn ska alltid stanna i vårt minne"

Spanska inbördeskriget 1936-1939

I juli 1936 revolterade delar av militären tillsammans med högerkrafter mot regeringen i Spanien. Det var början på spanska inbördeskriget, det krig som pågick till 1939. Den officiella linjen i många länder var nonintervention men situationen väckte starka reaktioner hos många människor, vilket ledde till ett stort folkligt engagemang för det spanska folket. Solidaritetsarbetet tog sig olika former både på organisations- och individnivå. Solidaritetsorganisationer bildades i flera länder. På Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) finns ett omfattande material kring detta ämne. Materialet ingår i olika organisations- och personarkiv, i samlingar och i biblioteket.

Svenska hjälpkommittén för Spanien

I Sverige bildades Svenska hjälpkommittén för Spanien, SHfS, samma år som kriget bröt ut. Kommittén, vars arkiv på ARAB består av fem volymer bildades av ett antal socialdemokrater vid ett möte den 9 oktober 1936 och bland dem fanns kända namn som professorerna Herbert Tingsten och Israel Holmgren. Ordförande blev den socialdemokratiska riksdagsmannen Georg Branting.

Vid detta möte formulerades ett upprop som undertecknades av deltagarna och senare fylldes på med flera namnunderskrifter av representanter för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti SAP, Sveriges kommunistiska parti SKP, Socialistiska partiet SP, och Sveriges arbetares centralorganisation SAC. Uppropet skickades ut och redan efter ett par månader hade en ansevärd summa pengar kommit in vilket visade det stora intresse som fanns för hjälpkampanjen.

Landsorganisationen bedrev en egen insamling från den 4:e augusti 1936, som redovisades till Internationella Solidaritetsfonden medan SAC och Kvinnokommittén för Spaniens barn var andra som bedrev hjälpverksamhet. SHfS:s arbete stöddes av många kända politiker, fackliga företrädare och kulturarbetare men insatserna var också mycket stora bland vanliga människor. Bertil Lundvik skriver i sin bok *Solidaritet och partitaktik*:

Det var inte helt oväsentligt att det fanns flera insamlingar. Bakgrunden var politisk. Och följderna var politiska. SHfS redovisade det mesta av de influtna medlen via den Internationella Koordinationskommittén eller dess underorgan i Paris. Denna kommitté hade den helt dominerande positionen i Spanien och erkändes som officiellt hjälporgan av den spanska regeringen.¹

Kommittén kom att få 431 lokala kommittéer över hela landet.

Sjukvård

Kommittén började sina hjälpsändningar redan i december 1936. De innehöll sjukvårdsmaterial som sjukbåtar, förbandsmaterial och senare även ambulanser. Med uppmaningen "Giv ett sjukhus åt det spanska folket" vädjade kommittén om bidrag för att samla in 200 000 kr för att

utrusta och installera ett sjukhus.² I samarbete med den Norska hjälpkommittén grundades sedermera ett sjukhus i staden Alcoy, mellan Valencia och Madrid. Den förste chefen för sjukhuset var Nils Silfverskiöld som var engagerad i hjälpkommittén sedan starten, medan personalen kom både från Norge och Sverige. Sjukhuset försågs med inredning, kirurgiska instrument, reservförråd av livsmedel och fem bilar. Från början var det tänkt för 125 bäddar men det blev till slut cirka 650 bäddar. Sjukhuset invigdes i april 1937 och i augusti samma år överlämnades sjukhusets skötsel och drift till den spanska staten, men även efter överlämnandet gick sändningar av sjukvårdsmaterial från den norska och svenska kommittén till sjukhuset. I slutet av kriget bombades sjukhuset dock, troligen av italienska bombplan.

Som många andra tyska emigranter var läkaren Max Hodann engagerad i kampen för Spaniens folk. Han åkte till Spanien 1937 för att arbeta på ett republikanskt sjukhus, samtidigt som han också var den norska tidningen *Arbeiderbladets* korrespondent. Om sin vistelse i Spanien skrev han skriften *Sådant är Spanien*. I Max Hodanns arkiv finns ett antal volymer med material om Spanien.

Barnen

Spridda grupper av flyktingar från Spanien kom över franska gränsen i slutet av 1936. Den stora strömmen kom under våren 1937 och bland flyktingarna fanns tusentals barn. Kommittén beslöt redan på vintern 1936/1937 att inrätta ett hem för evakuerade spanska barn. Genomförandet underlättades av att ett svenskt par, Siri och Olof Aschberg, upplät sitt slott, Chateau de la Brévière, utanför staden Compiègne. De bekostade också inredning och drift av barnhemmet. Det drevs av svensk personal med ledning av en styrelse som bestod av bland andra Rina Branting, Siri Aschberg och representanter för franska fackföreningar och kvinnoorganisationer.

Efter barnhemmet i Chateau de la Brévière följde flera andra som underhölls av svenska kommittén. Det femte invigdes av Jean Longuet, Karl Marx dotterson, som var borgmästare i Chatenay-Mlabry där barnhemmet var förlagt. De övriga svenska barnhemmen låg i Paris omgivningarna och i Sydfrankrike. Totalt drevs tio barnhem i Frankrike och två i Spanien. För att förse hemmen med mat och andra förnödenheter för de cirka tusen barn som bodde där skaffade kommittén faddrar i Sverige vilka åtog sig att betala 55 kronor i månaden för ett barn i Frankrike och 40 kronor i Spanien. Spanienkommittéerna i Göteborg, Värmland, Stockholm, Skåne och Västmanland underhöll på detta sätt var sitt barnhem. Även andra grupper och organisationer som tidningsredaktioner, lärargrupper, ungdoms- och fackliga organisationer var faddrar. Ett exempel är Scania-Vabis verkstadsklubb i Södertälje som försörjde 13 barn i ett år. Barnen skrev brev och skickade teckningar till sina faddrar för att tacka för all hjälp de fått. I arkiven finns många av dessa bevarade.³ Barnen ritade om kriget men också om sina drömmar. I ett brev från barnhemmet i Asnières skrev Guillermina Ortiz:

Jag tackar er så väldigt mycket för de 7 kronor som ni skickade mig. Allt det ni gör för oss spanska barn, ska alltid stanna i vårt minne, vi ska aldrig glömma er. Jag skulle vilja att när kriget är slut, ni kunde komma till Spanien för att se hur vackert det är"⁴ [sic]

På barnhemmen lärde barnen känna Sverige på olika sätt, ett av dem var att läsa och diskutera Nils Holgersson. Många barn skrev till Selma Lagerlöf för att tala om sin uppskattning för boken och många illustrerade den. I ett brev kan man bland annat läsa:

Kära frk Lagerlöf!

Från oss alla spanska barn i denna koloni som underhålles av svenskar, skriver jag till Er, för att tala om med vilken förtjusning vi läst Er bok 'Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige' ... En mycket sympatisk typ är den gamla Akka som tog den vita gåsen i sitt beskydd.⁵

Barnen berättar också om livet på barnhemmen. Julen 1937 firades en svensk jul på Barnhemmet la Brévière med hjälp av gåvor som skickats från Sverige. Ett av barnen, Maria del Carmen Merin, berättar:

Ja, glada var vi nog för ögonblicket, och när vi alla var tillsammans. Men när vi kom upp på våra rum, var där nog många som kände som jag, trots allt dessa snälla människor gör och har gjort för oss. Jag kunde inte låta bli att ta fram min fars porträtt och liksom prata med honom och berätta för honom, som är så ensam, om denna svenska julfest, som hade glatt oss så mycket.⁶

På en utställning kallad "Våra spanska barn" i Stockholm 1938 väckte barnens teckningar speciell uppmärksamhet.

Kajsa Rothman

En annan stor insats för barnen var det arbete som värmländskan Kajsa Rothman utförde. Hon gav ut boken *Barnen ritar om kriget* som såldes och distribuerades över hela landet. I flera av arkiven och samlingarna finns material om Kajsa Rothmans insatser.⁷

Hon befann sig i Spanien när kriget bröt ut, men innan dess hade hon arbetat som barnflicka i Frankrike. Senare anmälde hon sig som maratondansare och turnerade över hela Europa. I slutet av turnén försvann chefen med pengarna och dansarna blev utan lön. Kajsa åkte då till Rumänien som barnflicka med samma familj som hon arbetade för i Frankrike. Efter tre år åkte hon till Spanien och startade en resebyrå.

När kriget bröt ut var hon den första svenska medborgaren som anmälde sig som frivillig. Hon deltog som sjuksköterska och med transporter av de sårade från fronten. Hon skrev från Spanien till *Karlstad-tidningen* och deltog i Radio Madrids sändningar på svenska. Hon hade också kontakt med svenska Spaniehjälpen och arbetade med dem. Hon var med och startade barnhem som finansierades från Sverige. 1938 kom Kajsa till Sverige och åkte runt och höll föredrag om situationen i Spanien för att stärka solidaritetsarbetet. På hennes initiativ grundades en särskild fond kallad "Kajsas mjölkfond" vars medel användes till inköp av mjölk åt spädbarn i Spanien.⁸

Efter en tid i Sverige återvände hon till Spanien och vid krigsslutet flydde hon till Frankrike som många andra. Därifrån åkte hon till Mexico där hon bodde tills hon dog den 31 oktober 1969, 66 år gammal.⁹

Spanienfrivilliga

De frivilliga som åkte till Spanien som soldater stod för en annan form av solidaritetsarbete genom att ansluta sig på plats till kampen för demokratin. De kom från mer än 50 länder och bildade de så kallade internationella brigaderna. Det fanns omkring 35 000 man i internationella brigaderna och ytterligare cirka 5 000 som deltog i andra delar av den republikanska ar

mén. Då är inte de sjuksköterskor, läkare, ingenjörer och andra som deltog i arbetet för republikens sida inräknade.

Det har skrivits mycket om de Spanienfrivilliga. Redan 1938 skrev Sixten Olsson boken *Spanska frontminnen*. Den norska journalisten Lise Lindbaek¹⁰ skildrar de skandinaviska frivilliga i boken *Internationella brigaden* som utkom 1939 medan Göte Nilsson gav ut en bok 1972 som bygger på intervjuer med nio frivilliga. I Bertil Lundviks avhandling *Solidaritet och partitaktik* från 1980 finns ett kapitel om de frivilliga och på senare år har *Spaniens sak var vår* och *Kämpande solidaritet* utkommit.

Deras insats i Spanien är förmodligen det största frivilliga engagemanget i historisk tid, om man ser till antalet länder som var representerade. Det engagemang som Spaniens sak väckte kan närmast jämföras med Vietnamrörelsen men överträffar denna i omfattning, intensitet och i det väpnade deltagandet" skriver Richard Jändel i sin bok *Kämpande solidaritet*.¹¹

Från Sverige åkte omkring 520 unga personer, men de första som reste från Sverige för att anmäla sig som frivilliga var en grupp tyska syndikalister. De flesta svenskar som åkte var dock kommunister. Den person som tog hand om alla praktiska förberedelser för dem som ville åka var Knut Olsson, kommunist och aktiv i Spaniehjälpen. Han blev senare sekreterare i Frontkämparnas stödfond.

"Alla åkte ju till Paris, inte till Spanien. Det var ju noninterventionspakt – att resa till Spanien kunde ge upp till sex månaders fängelse. I Paris fanns centralen som vidarebefordrade alla frivilliga till Spanien", berättar Knut Olsson i boken *Spaniens sak är vår*. "Vi förde aldrig några protokoll", säger han, "och alla svenskar åkte inte heller från Sverige. En del var sjömän som gick i land i Spanien."

De flesta frivilliga svenskarna kom att tillhöra Georg Branting-kompaniet som ingick i 11:e internationella brigaden. Stig Berggren var politisk aktiv i Sveriges socialistiska parti. I slutet av 1936 reste han med 60 kronor och en biljett till Paris, som bekostades av partiet. Han var i Spanien i 25 månader där han verkade som ambulansförare. Han började i 11:e brigaden och blev senare förlagd till sjukhuset i Mataró. En av ambulanserna som han körde var en gåva till den spanska republiken från de amerikanska skådespelarna Gary Cooper och Myrna Loy, en annan var skänkt av studenter och anställda vid Harvarduniversitetet i USA. I Stig Berggrens arkiv finns fotografier från den tiden och bland annat intyg och körorder.

Ernst Ingvar Karlsson var grovarbetare från Sollefteå och ingick också i 11:e brigaden. Bland hans papper finns några brev som hans mor skickade till fronten.

Käre Ernst! Nu vill jag sända dessa rader till dig om de möjligen skall nå dig. Jag hoppas du lever någonstans i Spanien. ... Jag hoppas innerligt att ni må hava framgång till seger fast det är tråkigt mången gång att tänka på för mig att du skulle resa bort alldeles oväntat.

En tredjedel av de frivilliga stupade och många sårades. Brigaderna upplöstes 1938 och svenskarna kom hem i olika omgångar, de sista i slutet av 1939. Efter hemkomsten fortsatte de frivilliga sin kamp Och i april 1939 bildades Svenska frontkämpförbundet som senare blev Svenska Spanienfrivilligas kamratförening. I dess arkiv finns 50 volymer som innehåller bland annat protokoll, verksamhetsberättelser, korrespondens, kassaböcker, intervjuer, fotografier och två fanor.

Organisationen fick från början förbundscharaktär. Vid ett stormöte den 12:e december 1938 diskuterades om vi från starten skulle försöka oss på ett interskandinaviskt för

bund eller nöja oss med ett riksdito; det senare blev beslutat och förbundet konstituerades vid en konferens den 29:e april 1939 under medverkan av 10 ombud från Stockholm, 6 från Göteborg, 3 från Norrland, 2 från Sydsverige och 1 från vardera Dalarna, Värmland och Västerås. Gäster vid konferensen var bland andra adv. Georg Branting, ordföranden i Spanienveteranernas stödfond Danielsson, dr Nils Silfverskjöld och från den norska broderorganisationen Per Moen.

Så skrev Sixten Rogeby¹², Spanienfrivillig, i en minnesskrift 1961.¹³

1963 kom det första numret av *För ett fritt Spanien*, Svenska Spanienfrivilligas Kamratförenings tidning. Sista numret kom ut 1994 då föreningen upplöstes. 1977 uppfördes monumentet La Mano, vid Katarinavägen i Stockholm, som ett minnesmärke för de stupade i Spanien. På initiativ av kamratföreningen startade en insamling 1975 som stöddes av fackliga och politiska företrädare. Samma år utlystes en tävling om monumentets utformning. Närmare 90 förslag lämnades in och en sakkunnig jury valde ut La Mano av skulptören Liss Eriksson. Majoriteten i Stockholms stadsfullmäktige beslutade att staden själv skulle svara för monumentets framställningskostnader och de insamlade pengarna skickades då till motståndsrörelsen i Spanien.

Frontkämparnas stödfond

Svenska frontkämparnas stödfond bildades i oktober 1937, till en början för att hjälpa de frivilliga i Spanien. Organisationen skickade gåvor till fronten som kläder, skor, böcker, choklad och cigaretter. Senare tog de hand om hemvändande frivilliga, betalade läkarvård, sjukhusvistelser och hjälpte dem med pengar. Stödfonden tillkom på initiativ av kommunisterna men fick en bred facklig förankring – stödfondens första hjälpupprop skrevs under av 25 fackföreningsordförande.¹⁴ Ordföranden var V O Danielsson från Svenska Metallindustriarbetareförbundet, sekreterare Knut Olsson och kassör Nils Löfstedt från Sjöfolksförbundets Stockholmsavdelning. Frontkämparnas stödfonds arkiv består av 9 volymer.

Sveriges arbetares centralorganisation

SAC hade direktkontakt med CNT (Confederación Nacional del Trabajo) och med Augustin Souchy, en tysk flykting som var deras kontaktman. Augustin Souchy fick i uppdrag att organisera en hjälpaktion i de skandinaviska länderna och i ett brev till John Andersson och Albert Jensen skrivet den 8:e augusti 1936 från Lyon säger han:

Jag fick uppdrag att även i CNT:s namn sätta mig i förbindelse med SAC. Det handla sig om att igångsätta en mäktig propaganda för Spanien i hela världen. ... Det skulle vara bra för oss i Spanien att veta om ni kan göra något för kampens försättning.¹⁵

John Andersson svarade den 18:e augusti:

Jag meddelar att vi i dagarna utsänt en cirkulärskrivelse till alla distriktskommittéer, LS och klubbar med paroll att överallt insamla pengar till förmån för CNT.¹⁶

Den 8:e september 1936 var Augustin Souchy i Stockholm. SAC:s arbetsutskott hade ett extra möte där Souchy informerade om situationen i Spanien, men han besökte också Landsorganisationen.

I sina minnen *Vorsicht Anarchist. Ein Leben für die Freiheit* skriver Souchy om Spanien.¹⁷ I SAC:s arkiv finns förutom Souchys korrespondens också korrespondens med Solidaridad Internacional Antifascista. Om SAC:s kontakter med Spanien finns också material i Helmut Rüdigers arkiv. Rüdiger, tysk emigrant, var en av AIT:s sekreterare.

Affischsamlingen

Affischsamlingen berör och ger en uttrycksfull överblick över det stora internationella engagemanget för Spaniens folk. Det finns ett hundratal affischer från Spanien på spanska och katalanska. De kommer från Confederación Nacional del Trabajo CNT, Unión General de Trabajadores UGT, Federación Anarquista Ibérica FAI, Socorro Rojo Internacional och från regeringens olika ministerier. Svenska affischer är utgivna av Svenska hjälpkommittén för Spanien, SAC, Svenska frontkämparnas stödfond, Syndikalistiska ungdomsförbundet, Sveriges kommunistiska parti med flera.

Samlingen spanska inbördeskriget [1936-1939]

Detta är en innehållsrik samling som består av 45 volymer med framförallt tryckt material på olika språk. Materialet belyser olika delar av engagemanget för och företeelser under inbördeskriget. Exempel på samlingens innehåll är flygblad, tidningsklipp, teaterprogram, annonser om möten och föreläsningar, diverse skrifter, barnteckningar och fotografier.

På biblioteket finns en mängd titlar (cirka 500) på ett antal språk som handlar om Spanska inbördeskriget. Det är främst böcker men också andra publikationer såsom broschyrer, skrifter och tidskrifter.

NOTER

1. Bertil Lundvik: *Solidaritet och partitaktik*. Uppsala/Stockholm, s 113.
2. Flygblad i Spanienkommittén för Stockholm.
3. Spanska inbördeskriget [samling], Georg Brantings arkiv, Knut Olssons arkiv.
4. Svenska hjälpkommittén för Spanien Vol 3.
5. *Solidaritet* nr 3 1939.
6. *Solidaritet* nr 3 1939.
7. Spanska inbördeskriget [samling], Svenska hjälpkommittén för Spanien, Knut Olssons arkiv.
8. Material i samlingen Spanska inbördeskriget.
9. Kerstin Gustafsson och Mekki Karlsson: *Spaniens sak var vår*. Stockholm 1992.
10. I Max Hodanns arkiv finns material om Lise Lindbaek.
11. Richard Jändel: *Kämpande solidaritet*. Stockholm 1996.
12. Sixten Rogebys arkiv finns på ARAB.
13. Gösta Hjärpes arkiv vol 2.
14. Lundvik, s 128.
15. SAC vol FXIV:1.
16. SAC vol FXIV:1.
17. Augustin Souchy: *Vorsicht Anarchist. Ein Leben für die Freiheit. Politische Erinnerungen*. Darmstadt 1977, s103-123.

ARKIV MED MATERIAL OM SPANSKA INBÖRDESKRIGET

Gösta Andersson – 2 volymer
Stig Berggren – 2 volymer
Gustav Blomberg – 3 volymer
Georg Branting – 13 volymer (av 42), handlingar rörande spanska inbördeskriget och barn-teckningar
Per Eriksson – enstaka volymer
Gösta Hjärpe – 4 volymer
Max Hodann – enstaka volymer
Ernst Ingvar Karlsson – < 1 volym
International rescue committee – 1 volym
Carl Mattson – 2 volymer
Nyköpings lokala Spanienkommitté – 1 volym
Knut Olsson – enstaka volymer
Sixten Rogeby – enstaka volymer
Kajsa Rothman – < 1 volym
Helmut Rüdiger – enstaka volymer
Spanienkommittén för Stockholm – 1 volym
Spanska inbördeskriget 1936-1939 [samling] – 45 volymer
Svenska frontkämparnas stödfond – 9 volymer
Svenska hjälpkommittén för Spanien – 5 volymer
Svenska Spanienfrivilligas kamratförening – 50 volymer
Sveriges arbetares centralorganisation (SAC) – enstaka volymer i korrespondens med "Confederación Nacional del Trabajo", CNT, med "Solidaridad Internacional antifascista" samt ämnesordnat Spanienhjälpen
Södra förstädernas Spanienkommitté – < 1 volym

Litteratur

Björk, Kaj: *Spanien i svenska hjärtan*. Stockholm 2001
Olsson, Sixten: *Spanska Frontminnen*. Stockholm 1938
Lindbaek, Lise: *Internationella brigaden*. Stockholm 1939
Lundberg, Lennart: *Svenskarna i spanska inbördeskriget 1936-1939*. Göteborg 2001
Lundvik Bertil: *Solidaritet och partitaktik*. Uppsala/Stockholm 1980
Gustafsson, Kerstin och Karlsson, Mekki: *Spaniens sak var vår*, Stockholm 1992
Jändel, Richard: *Kämpande solidaritet*, Stockholm 1996

Lucy Viedma är arkivarie.